

*Шаров О.М.,
д.е.н, професор
завідувач відділу зовнішньоекономічної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,*

BREXIT: «ПЛЮСИ» ТА «МІНУСИ» ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ГЕОЕКОНОМІКИ

Питання щодо виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу поділило британське суспільство та політичний істеблішмент приблизно порівно. Ситуація ускладнена також тим, що правляча консервативна партія спочатку сама на чолі з прем'єр – міністром Д. Кемероном активно виступала за проведення такого референдуму, використовуючи анти-єєсівську риторику з метою посилення своєї позиції на переговорах щодо отримання «особливого статусу» країни в рамках Союзу. Однак після отримання бажаних поступок частина консервативної партії не пішла за своїм лідером (який почав виступати за залишення Великої Британії у складі ЄС на нових умовах), а продовжувала виступати за вихід з Союзу – на певних умовах, який обіцяла досягти новий лідер Тереза Мей. В той же час, основна опозиційна сила – лейбористська партія, зайняла позицію, схожу з підходам консервативного уряду і агітує за те, щоб країна залишилася в ЄС. Такі ж позиції зайняла і більшість підприємницької спільноти, що певною мірою нейтралізувало анти-єєсівську агітацію, яку вели представники деяких інших політичних сил, в першу чергу, Партія Незалежності Об'єднаного Королівства.

Зрештою, Т.Мей також вимушена була піти у відставку і за справу взявся завзятий прихильник «брексіту» за будь-яку ціну - навіть, без жодної угоди з ЄС (No Deal Brexit).

Слід нагадати, що Британія завжди була на особливому рахунку в ЄС. З початку вона не збиралася вступати до Союзу. Потім категорично проти виступала Франція в особі президента де Голля.

Зрештою у 1972 році саме консерватори прийняли рішення про вступ до ЄС (з 1973 р.). А вже у 1975 році за ініціативи лейбористів Великобританія провела перший в історії національний референдум щодо того, чи слід залишатися Великобританії в Європейській Спільноті. (Прем'єр-міністр Г.Вільсон попередньо досягнув у переговорах права на особливі умови для своєї країни, після чого став агітувати за збереження членства в ЄС). Отож більшість проголосувала за те, щоб залишитися. Тим не менш, у 1983 році лейбористи виступали за вихід зі Спільноти навіть без референдуму, але уряд М.Тетчер переміг і Британія залишилася.

Таким чином, «Брексіт» - це просто черговий етап у постійному коливанні Британії між збереженням своєї «особливості» та «приєднанням до решти Європи» (до Континенту).

Щодо Європейського Союзу, то його керівництво з самого початку зайняло доволі агресивну позицію по відношенню до Брексіту, що практично зразу похоронило сподівання на м'який Брексіт на умовах певної асоціації або особливого статусу. (У зв'язку з цим можна нагадати, що Гренландія вийшла з ЄС, але залишила собі статус Європейської заморської території і навіть громадянство ЄС для своїх мешканців).

На одному з ранніх етапів переговорів між делегацією ЄС та Великобританії Європейський Парламент запропонував заключити угоду про асоціацію з ЄС. Координатор ЕП за даним питанням, колишній прем'єр-міністр Бельгії Гі Верхофстадт (лідер групи лібералів в ЕП) вважав необхідним створенням свого роду моста між принципами Євросоюзу та "червоними лініями" брекзиту. Відповідна реакція отримала підтримку европарламентаріїв (554 "за", 110 "проти", 51 утрималися). Група Верхофстадта привітала появу в 2018 році Білої книги британського уряду, в якій у самому загальному

затверджені ідеї асоціацій. ЕП постійно підтримував ідеальне оптимальне рішення цього питання, хоча не вважав можливим нескінченне переговорного процесу¹.

На початку переговорів було навіть узгоджено т.зв. «особливий статус» - право Великої Британії не приймати участь у поглиблені політичної інтеграції ЄС; певних гарантій статусу Лондона як міжнародного фінансового центру (зокрема, можливість приймати «виключні захисні заходи» проти перереєстрації британських компаній та банків «на материку», до чого їх приваблюють переваги «євро»-зони); дозвіл на значні скорочення бюджетних виплат трудовим мігрантам тощо. Крім того, він зберігав особливості відносин Британії з ЄС, які існували раніше – зокрема, офіційно підтверджену відсутність вимоги щодо майбутньої заміни національної валюти на євро.

Втім, такий підхід не знайшов підтримку в Єврокомісії – в якій переважало бажання наказати Британію (щоб не виникало спокуси у інших).

У нас також переважають «євроцентричні» оцінки Брекзиту – тобто вихід Британії з ЄС вважається однозначно «поганою ідеєю».

Однак неупереджений аналіз дозволяє побачити як негативні, так і позитивні наслідки Брекзиту. Причому це стосується і Британії, і ЄС, і глобальної геоeкономіки (включаючи Україну).

Наприкінці серпня ц.р. Голова Банку Англії Марк Керні заявив, що економіка Великобританії наразі близька до рівноваги, працює трохи нижче потенціалу з інфляцією трохи вище своєї мети - близько 2%, а внутрішній ціновий тиск помітно зростає. Сила ринку праці підтримує споживчі витрати, які зростають відповідно до реальних доходів.

Але ситуація може змінитися. Найбільша економічна реакція на Брексіт - це слабкі інвестиції в бізнес, які затрималися протягом останніх кількох років, незважаючи на обмежену вільну потужність, надійні баланси, сприятливі фінансові умови та високий конкурентний обмінний курс. Є переконливі докази того, що це прямий результат невизначеності щодо майбутніх торгових відносин Великої Британії з ЄС, і це служить попередженням інших про потенційний вплив постійної торговельної напруги на довіру та активність світового бізнесу.

Загрозою також залишаються *багаточисельні спекулятивні атаки на валютному та фондовому ринках*. Об'єктами таких атак стають як фунт стерлінгів, так і євро, а також акції британських та європейських компаній. Спекулянти грають на панічних побоюваннях щодо різкого погіршення економічної ситуації в Британії та країнах-членах ЄС. Інформаційною основою таких спекулятивних атак служать висновки аналітиків (в тому числі, Єврокомісії, Банку Англії, МВФ та ін.) щодо *негативного впливу виходу Британії з ЄС на світову економіку* в цілому і зокрема економіку Британії та решти країн Євросоюзу. Слід, однак, мати на увазі, що здебільше такі висновки мають упереджений характер (оскільки є політично мотивованими) і навіть наслідки, ймовірність яких очевидна або дуже висока часто трактують на користь або втрати різних сторін.

Щодо Великої Британії, то для неї негативний вплив “Brexit” буде визначатися:

- ускладненням доступу на товарні та фінансові ринки ЄС (на які припадає 45 % британського експорту);
- інфляційним тиском, викликаним подорожчанням товарів, імпортованих з ЄС (Британія має стійке негативне сальдо у торгівлі з континентальною частиною ЄС) внаслідок сплати додаткових митних платежів та НДС;
- зменшенням попиту на фінансові послуги (за рахунок країн-членів ЄС) та ймовірного переїзду частини фінансових установ до Франкфурту, Відня та Парижу;

¹ Швейцер В. Европейский парламент: время перемен - Современная Европа, №3,2019, с.42-52 (с.46)

- втратою можливостей впливати на прийняття регулятивних правил ЄС (які все одно будуть мати велике значення для двосторонніх економічних відносин), а також використання політичної ваги усього ЄС в процесі врегулювання економічних відносин з «третіми країнами».

В той же час, згадані втрати частково можуть бути компенсовані припиненням щорічних платежів до спільного бюджету ЄС (в сумі до 13 млрд.ф.ст., з яких лише 7 млрд. ф.ст. повертаються у якості зворотних субвенцій) та спрощенням торгово-економічних відносин Британії з «третіми країнами», чому зараз деколи заважають занадто обтяжливі бюрократичні вимоги, встановлені Брюсселем. Втім, позитивний вплив цього фактору буде стримуватися необхідністю проведення окремих переговорів щодо торговельного режиму з деякими особливо важливими партнерами, з якими зараз ці питання врегульовані в межах їхніх відносин з ЄС в цілому (йдеться майже про 60 країн, насамперед, США, Індію, Китай, Японію та Австралію).

Для реєти ЄС негативний вплив буде обумовлюватися, в першу чергу, діями таких факторів як:

- Загальне зменшення обсягів економіки ЄС та її значення для світової економіки внаслідок скорочення частки ЄС в загальному населенні світу (з 7 до 6,1 %), у світовому ВВП (з 23,8 до 20 %) та в експорті (з 33,9 до 30,3 %).
- перетворення з внутрішнього на закордонний британського ринку, на який припадає від 16 до 21 % продажу («експорту») товарів та послуг інших країн ЄС (що навіть більше, аніж їхній експорт до США);
- втрати Лондонського Сіті як провідного фінансового центру не тільки Європи, але й світу, що обмежить можливості здійснення ефективної фінансової та інвестиційної політики;
- посилення міграційної кризи внаслідок відмови Британії від прийняття незаконних мігрантів з інших країн ЄС;
- створення небезпечного прецеденту виходу з ЄС (який принципово відрізнятиметься від прикладу Гренландії, яка залишилась в статусі «заморської території ЄС» завдяки своєму політичному союзу з Данією), що створюватиме ситуацію невпевненості та нестабільності в економіці Союзу.

У фінансовій галузі головним наслідком «Brexit» може стати послаблення вимог щодо створення здорової банківської системи в межах Банківського Союзу ЄС – оскільки прагнення до розбудови такого союзу на основі консолідованого фінансового нагляду та відділення інвестиційних та кредитних операцій фінансових установ (ring - fencing) більше характерно саме для британців, у той час як німецька (а, особливо, французька) модель передбачає більш м'який підхід до оцінки банківських ризиків (що в цілому може негативно відбитися на міцності європейської фінансової системи).

Крім того, вихід Лондонського фондового ринку за межі ЄС помітно ослабить позиції останнього в конкуренції з фондовим ринком не тільки США, але і країн Південно-Східної Азії (перш за все, Гонконгу, Сінгапуру, Китаю та Японії) – адже в «континентальній Європі» співвідношення між банківським сектором та фондовим ринком наближається до чотирикратного перевищення (у порівнянні з майже паритетом – у США та проміжним значенням – у Великій Британії). А це, згідно останніх досліджень, негативно відбивається на зростанні ВВП .

Неучасть Британії у Банківському Союзі означатиме не тільки втрату позитивного впливу на його формування та функціонування, але і позбавлення права включення британських державних облігацій до обов'язкових резервів континентальних банків – а це примусить їх до додаткової акумуляції готівкових коштів в сумі до 108 млрд. євро.

Найбільше політико-економічне значення, однак, матиме зникнення Британії як певної противаги Франції, що може загострити політичні та економічні розбіжності між Німеччиною та Францією. Таким чином, хоча без Британії решта ЄС отримає кращі умови для подальшої політико-економічної інтеграції (в напрямку мега-держави або

«Сполучених Штатів Європи»), втім ризики розбалансованості значно зростуть (враховуючи також втрати таких країн, як Ірландія, Нідерланди, Кіпр та, певною мірою, Португалія, економіки яких дуже тісно пов'язані з Великою Британією), що **посилить загрозу існуванню Європейського Союзу**.

В цілому, у довгостроковій перспективі (5-10 років) шанси успішного розвитку британської економіки можна вважати кращими (у порівнянні з рештою країн Європейським Союзом) – звісно, за умови збереження режиму вільної торгівлі та руху капіталу з ЄС, а також приєднання (прямо або опосередковано) до угоди про Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство - **підписання угоди щодо ТТІП відкладено на невизначений строк**. Зате Лондон може сподіватися не тільки на врахування своїх інтересів в ході нових переговорів з цього приводу, але навіть на ймовірне приєднання Британії до інтеграційного об'єднання США-Канада-Мексика - USMCA, а також поглибленої інтеграції між провідними фінансовими центрами (Лондоном та Нью-Йорком), що (за рахунок синергетичного ефекту) зробить нову фінансову інтеграцію фактично монополією у галузі фінансових послуг на світовому ринку.

Окремою небезпекою є можливість виходу Шотландії зі складу Об'єднаного Королівства, оскільки чисельність прихильників незалежності зростає за рахунок громадян, які віддають перевагу залишенню країни у складі ЄС (а таких, за попередніми оцінками, в Шотландії більшість). Однак слід враховувати, що проведення повторного референдуму та процес виходу зі складу Великої Британії вимагатимуть не менше часу, аніж практичний вихід Великої Британії з ЄС. А процес приєднання нової країни (Шотландії) до Європейського Союзу також вимагатиме проходження тривалої процедури переговорів та затвердження прийнятого рішення. Отож, «шотландські наслідки» “Brexit” можуть позначитися лише у довгостроковій перспективі і будуть скореговані багатьма невідомими на даний час факторами політичного та економічного характеру (перш за усе, системою нових відносин між ЄС та Британією, а також реальними наслідками “Brexit” для усіх сторін та загальним станом світової економіки за кілька років).

Інша небезпека – це ймовірні «ольстерські наслідки» - наступний (після Шотландії) вихід зі складу Об'єднаного Королівства Північної Ірландії (Ольстера) та приєднання її до іншого члена ЄС – Ірландської Республіки. Невипадково саме ‘*backstop*’ («задній стоп-сигнал»), тобто умова неможливості повернення митного кордону між Ольстером та Ірландською республікою стала «камнем спотикання» на шляху до досягнення Угоди між Великою Британією та ЄС.

В цілому ж, у випадку виходу Великої Британії з ЄС економічні наслідки для **обох сторін**, без сумніву, у коротко- та, скоріш за усе, і середнє строковій перспективі **будуть негативними** (хоча і в різному ступеню), а в довгостроковій перспективі будуть обумовлюватися, головним чином, політичними чинниками – зокрема, ступенем політичної інтеграції ЄС, співвідношенням політичних сил, впливом США на євро інтеграційні процеси тощо.

Тим не менш, **негативні наслідки для жодної зі сторін не носитимуть катастрофічного (або доленосного) характеру** – так саме, як свого часу рішення Франції щодо виходу з військових структур НАТО не мало катастрофічного характеру для безпеки західних країн (в тому числі, самої Франції). Це обумовлюється тим, що тісні і легко відновлювальні у дійсно надзвичайних ситуаціях зв'язки Великої Британії з континентальною Європою обумовлені двосторонніми об'єктивно існуючими інтересами і вихід Британії з офіційних структур Європейського Союзу не означатиме розірвання цих зв'язків або розвитку економічних систем Сторін у принципово різних напрямках, а знаменуватиме лише зміну формату відносин (й то, скоріш за усе, тимчасову).

Слід також враховувати, що політичні підходи до оцінки участі Великої Британії в європейській інтеграції часто змінюються: якщо уряд лейбористів будував свою аргументацію на вихвалянні переваг протекціоністської політики, то уряд консерваторів

намагається переконати громадян у перевагах лібералізму та вільної торгівлі. А тому, *результати Брекзиту будуть мати для економіки усіх сторін значення, яке обумовлюватиметься не тільки змінами гео економічних параметрів, але й політико-ідеологічними підходами до подальшого розвитку Європейського Союзу та Великої Британії.*

Необхідно також мати на увазі, що і у разі залишення Великої Британії у складі ЄС можна очікувати помітні економічні наслідки, у тому числі:

- посилення економічної стагнації в країнах ЄС, обумовленої невпевненістю глобальних інвесторів щодо можливостей країн єврозони подолання фінансової кризи (особливо, в країнах «периферії»);
- загострення міграційної проблеми та ускладнення вільного руху робочої сили в цілому, як результат посилення «навантаження» на решту країн ЄС, частина з яких буде вимагати в цьому питанні «особливого статусу» (за британським аналогом);
- зростуть шанси на повернення до підготовки Угоди про Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (ТТП) – що покращить перспективи ЄС в очах глобальних інвесторів.

В той же час, бажано врахувати можливість та ймовірність наслідків “Brexit” для України. Песимісти говорять про те, що вихід Британії закрий вхід для України (хоча чомусь він не впливає на приєднання західнобалканських країн). Думаю більш важливими є інші наслідки:

1. Перш за усе, це стосуватиметься зменшення економічного потенціалу ЄС та посилення турбулентності у відносинах між окремими країнами (Франція-Німеччина) та групами країн («південна периферія» - «північна основа», старі та нові члени Союзу), що підриватиме зовнішні стимули євроінтеграції України. У зв'язку з цим, бажано мати (або розпочати розробку) стратегічного плану поглиблення відносин з окремими « суб-об'єднаннями» всередині ЄС – наприклад, країнами «Вишеградської четвірки» або «Балтійсько-Чорноморського альянсу».

2. Необхідно враховувати наслідки ймовірних спекулятивних атак на валютному та фондовому ринках, оскільки це може негативно вплинути на українські компанії, які тісно співпрацюють з партнерами з Великої Британії та ЄС (погіршуючи фінансові можливості останніх). Але одночасно це означатиме підвищення курсу американської валюти та цінних паперів (акцій), що позитивно позначатиметься на валютних резервах Нацбанку та українських комерційних банків (оскільки основна частина їх складається власне з доларів США та короткотермінових облігацій Казначейства США). Маючи це на увазі, бажано тимчасово утриматися від поступової диверсифікації офіційних валютних резервів в напрямку збільшення в їхній структурі частки, яка припадає на євро.

3. Окремо слід вказати на наслідки “Brexit” для політики санкцій проти Росії, обумовлені анексією Криму та підтримкою терористів на сході України. В такому випадку значно посиляться позиції ділових кіл Європи, пов'язаних з Росією, що, скоріш за усе, призведе до пом'якшення антиросійських санкцій. В такій ситуації слід розглянути можливість попереджуючої нейтралізації «розуміючих Путіна»: наприклад, ще до проведення референдуму у Великій Британії поставити питання про посилення санкцій (в тому числі, введення додаткових фінансових санкцій – які, у разі необхідності в подальшому можуть бути введені країнами англосаксонського блоку і без підтримки ЄС).

4. У випадку загострення міграційної проблеми можливим є посиленням тиску на Україну з пропозиціями щодо прийняття на своїй території «близькосхідних біженців» - в тому числі, у «зв'язці» з рішенням про безвізовий режим між Україною та ЄС. У свою чергу, у якості попереджуючого кроку Україна може поставити питання про надання додаткової технічної та фінансової допомоги для вирішення проблеми «внутрішніх біженців» (в тому числі, обговорення питання квот на тимчасове працевлаштування

українських громадян, які були вимушені покинути тимчасово окуповані території (включаючи, АР Крим).

5. Факт отримання Великою Британією «особливого статусу» (тим більше, якщо цим прецедентом скористаються інші країни, наприклад, Греція) надасть підстави розпочати переговори щодо отримання «особливого статусу» й Україною – як проміжного етапу на шляху до повного членства в Європейському Союзі (тим більше, що аналогічні окремі домовленості стосуються вже Швейцарії та Ліхтенштейну).

6. Нарешті, перспективи прямої участі Великої Британії у переговорах щодо економічної співпраці з країнами Північної Америки, а також необхідність налагодження економічних зв'язків поза рамками ЄС (так саме, як і новий «особливий статус» - у разі залишення країни в ЄС) вимагають термінового кадрового зміцнення представництва інтересів України у Великій Британії (як Посольства України, так і представництва підприємницьких кіл).

Також необхідно пам'ятати, що Гренландія увійшла до Європейської Спільноти у 1973 році (разом з Данією) і вийшла з неї у 1985 (на підставі референдуму 1982 р.) – обравши статус Європейської Заморської території. Цілком можливо, що вона захоче знову повернутися, оскільки сама не впорається з освоєнням Арктичного шельфу, а ЄС потрібен широкий вихід в Арктику.

А це означає, що і Брекзїт може бути не останнім етапом у розвитку відносин Великої Британії з її партнерами у континентальній Європі.

Підсумовуючи, можемо сказати словами В.Черчіля: «Це ще не кінець. Це навіть не початок кінця, але можливо – це кінець початку»